

Министерство образования и науки Российской Федерации
Федеральное государственное бюджетное образовательное учреждение
высшего профессионального образования
"Владимирский государственный университет
имени Александра Григорьевича и Николая Григорьевича Столетовых"

**ЯЗЫКОВЫЕ КАТЕГОРИИ И ЕДИНИЦЫ:
СИНТАГМАТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ**

Материалы десятой международной конференции,
посвященной 60-летию кафедры русского языка

(Владимир, 24-26 сентября 2013 года)

УДК 81
ББК 81.411.2-2 + 81.411.2-3

Печатется по решению
редакционно-издательского совета ВлГУ

Рецензенты:
dr. hab. *Дорота Шумска*
(Институт восточнославянской филологии, Ягеллонский университет,
г. Краков, Польша)
д-р филол. наук проф. *В.И. Карасик*
(Волгоградский государственный социально-педагогический университет,
г. Волгоград, Россия)

Языковые категории и единицы: синтагматический аспект. Материалы десятой международной конференции (Владимир, 24-26 сентября 2013 года), посвященной 60-летию кафедры русского языка. – Владимир: Транзит-ИКС, 2013. – 694 с.

ISBN 978-5-8311-0774-6

*Организация и проведение конференции поддержаны
грантом РФФИ № 13-06-06096Г*

В докладах участников десятой международной конференции обсуждаются вопросы функционирования и взаимодействия языковых категорий и единиц на основе их синтагматических свойств в рамках принятого в лингвистике антропоцентрического взгляда на язык.

Материалы конференции дают представление о современном состоянии исследований в сфере рассматриваемого комплекса языковых проблем и предназначены для научных работников, преподавателей вузов, аспирантов и студентов филологических факультетов.

Редакционная коллегия:
Е.А. Абрамова, М.В. Артамонова, К.М. Богрова, Е.Н. Варюшенкова, М.А. Иванова, М.Вас. Пименова (отв. редактор), Н.А. Сафронова, Г.И. Столбунова, В.И. Фурашов.

ISBN 978-5-8311-0774-6

© Коллектив авторов, 2013
© ВлГУ, ФФ, кафедра русского языка, 2013
© Издательство "Транзит-ИКС", оформление, 2013

О ВОЈНИМ ТЕРМИНИМА РУСКОГ ПОРЕКЛА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ[1]

Анотација. В данной статье анализируются военные термины русского происхождения на материале сербского языка на основе примеров XIX–XX веков. Анализ показывает, что термины были получены несколькими способами: 1) принятием русских терминов в оригинальном морфемном изображении (XIX век), 2) приспособлением их к сербскому фонетическому и морфологическому изображению и 3) калькированием.

Summary. The paper deals with the military terms in Serbian language that were adopted from Russian language (based on examples of 19–20 century). The terms were obtained in several ways: 1) with the original morphology representation (19th century), 2) adapted to serbian phonetic and morphology structure and 3) transfer meaning of the domestic words.

0. Повезаност српског и руског народа темелји се на заједничким словенским коренима, православној вероисповести и византијском културном наслеђу. Значајан печат овој повезаности дао је старословенски језик и ћирилично писмо, који је од почетка словенске писмености у средњем веку па све до 18. века словенским православним народима омогућавао међусобну културну комуникацију на заједничкој књижевној основи, на сличан начин као што је у средњем веку латински језик био језик знања и религије у западном хришћанском свету. Иако је у науци познато да су још у средњем веку постојали руско-српски културни контакти, сведочанства о културној историји ових веза у том периоду потврђена су тек малим бројем примера [15: 161–307].

0. 1. Поред дубоких културних и религијских веза, српски и руски народ повезује војно савезништво и заједнички ратови у којима су учествовали на истој страни у 19. и 20. веку. Током историје Срби су у Русији свагда тражили моћног заштитника, мајчинско окриље и сигурност. Ова чињеница утицала је на то да се српски језички израз – у конкретном случају српски војни терминолошки систем – ослањао на руски терминолошки систем, из којег је богатио своју терминолошку лексику.

1. Када је реч о војној лексици средњег века, у руској науци она је детаљно проучена са лингвистичког аспекта [в. 13], док је у српском језику овај лексички слој веома мало изучаван [в. 16]. Узевши у обзир запажања Ф. П. Сорокаљетова на материјалу руске војне лексике, затим грађу из српских извора средњег века [в. 1; 3], можемо запазити бројне сличности у развоју овог лексичког слоја у двама словенским језицима.[2]

Иако историја српско-руских културних веза бележи контакте још у средњем веку, потом у времену после судбоносне Велике сеобе Срба у Хабзбуршку монархију, када је рускословенски језик преузет од Руса постао језик богослужења у Српској православној цркви (где је и до данас остао), затим и као језик књижевности и науке, снажан талас руског ути-

цаја у пољу војне терминологије догодио се у првој половини 19. века, дакле у времену српских устанака и обнављања српске државности. Управо тада у српски језик продрео је велики број војних термина из руског језика, а немали број њих очувао се и до данашњих дана у српској војној терминологији. На ову чињеницу у српској науци досад није била скренута пажња, вероватно због чињенице што се у то време русификовани српски књижевнојезички израз полако топио и нестајао пред све већом популаризацијом српског народног језика.

2. Историјски извори говоре нам да се од тридесетих година 19. века српска војска почела образовати и развијати према руским војничким правилима. Наши први школовани питомци после повратка из Русије 1836. године вежбали су српске регруте у Кнежевини Србији „по руским правилима службе, која су собом донели, придржавајући се чак и руске команде“ [в. 2: 65]. Ово нам потврђују војнички приручници и војна правила службе издавана у то време. Писци ових текстова трудили су се да, као и други писци славеносрпске епохе, руске и рускословенске речи по-србе у мери у којој њиховим посрбљивањем не би била нарушена основа службеног идиома – славеносрпског. Ово се можда најбоље огледа у категорији глаголских именица са рускословенским суфиксом -ије и његовим еквивалентом у српском језику – суфиксом -ње, који се готово једнако употребљавају чак и у оквиру истог текста: мѣстоположеніе [10: III/3], окончаніе [9: III/3], отстояніе [9: III/3], построеніе [10: III/3; III/46], равеніе [10: III/5], раздѣленіе [9: III/4; 10: III/3], управленіе [10: III/12], као и движенѣ [8: 27], изпразњиванѣ пушака [10: III/10], марширанѣ [10: I/11], наблюдаванѣ [10: III/4], построенѣ [10: II/29], прелазенѣ [9: III/66], примицанѣ [9: III/24], размицанѣ [9: III/24] и др.

У војним текстовима налазимо речи руског порекла, међу којима има и оних које одражавају и руска правописна обележја: дробѣ [10: III/9], зводѣ [10: I/3], квартира [7: 7], начальникѣ [9: III/4], полковникѣ [10: III/3; 11: 16], препятствіе [10: III/16], приклад [прикладѣ] у команди: Подѣ прикладѣ [10: I/28], приуготовленѣ [7: 1], вниманіе [6: 4], огньило [10: 26], отечество [6: 10], рота [10: I/3], затим терминолошке синтагме: баталіонный командирѣ [7: 3], бойный поредакѣ [10: I/6], военни начальникѣ [6: 1], окончаніе палбе [9: III/5], прекрашченіе палбе [10: I/10], ротни командирѣ [10: I/1], ротно ученѣ [9: III/72], ротна острага [7: 14], скорый коракѣ у команди: Скорымѣ коракомѣ – Маршѣ [10: I/5] итд. У издању правила службе из 1854. г. употребљавају се две руске лексеме второй, -ая, -ое [забележена у нашим примерима у облицима: вторый, втора] и другой, -ая, -ое [у нашим примерима другой] за значења која се у српском језику означавају једном лексемом други, -а, -о: «редни број према основном броју два», нпр. втора врста [10: III/3], и «неки од осталих», нпр. другій поднаредникѣ [10: III/1]. Ипак, све ове речи подлежу деklinацији српског

језика, са изузетком вокатива код назива носилаца војничких достојанстава, који, вероватно под утицајем руског језика, изостаје: Баталіонный командиръ ... подилази къ Началнику и рапортира: ... Господинъ Полковникъ, Подполковникъ или Маіоръ [10: III3].

Рускословенски (руски) морфолошки лик налазимо у великом броју придева, и то готово доследно у облицима номинатива једине: лѣвокрылный поднаредникъ [10: III18], цѣлый водъ [9: III81], баталіонный командиръ [9: III1], гимнастичкій коракъ [8: 3], предварителный [10: III83], скорый коракъ [10: I12], скорый маршъ [9: III3], четироротный баталіонъ [9: III72], док у деклинацији облици имају домаће наставке без обзира на то да ли је реч у основи домаћег или руског (рускословенског) порекла: стрѣлцы назначеногъ вода, одъ истогъ одстоянія [10: III3], командиръ второгъ полубаталіона командуе [10: III8], поднаредникъ првогъ вода [10: III18], навестиће се предуготовномъ командомъ [10: III5] итд. На другој страни налазимо на случајеве код којих је реч у основи руског порекла, а наставак за облик је домаћег порекла чак и у номинативу једине, нпр. втора врста [10: III3], управително крило [10: III3], или се пак руски граматички наставци додају на српске основе придева у номинативу једине: Командиръ трећегъ [вода] ... командуе ... Трећий водъ нишани [10: III8–9], Првый водъ пуца најпре [8: 8], деснокрылній човекъ [8: 23] итд. Утицај морфологије руског језика огледа се и у одсуству наставка -ски, -ска, -ско за грађење односних придева, као и у ортографском лику тих придева: правила гарнизонне службе [6: наслов], кадъ се баталіонномъ фронту догоди препона [10: III18], баталіонный командиръ [9: III1] итд.

Утицај руског (и рускословенског) језика такође се осликава и у војним командама. Тако се руска форма перси у команди која гласи Предъ перси! доследно употребљава: Кадъ се застава приближи къ баталіонну на 30. корачаи, то баталіонный командиръ командуе ... Предъ перси [9: III1]. Руског порекла је и команда Вольно!, чија се употреба објашњава у тексту: Кадъ є нужно дати солдату одморъ, валя командовати: Вольно [10: I9]. Затим, из руског језика је преузета команда готовс „спремај се, буди спреман“, која се у српској војсци ради економичности изговора скраћивала и добијала неколико варијаната: готови се, готов' се, а потом и готовс, који се у овом лику задржао до данас у српској војсци.[3] Овом моделу припада и команда Равнајс односно Равнайс' [9: III12]. Команда Вод препятствіе употребљава се онда када се пред водом испречи некаква препрека [10: III18]. Следећом командом у руском језичком лику: Подъ прикладъ наређује се војнику да заузме одређени положај тела у односу на пушку (рус. прикладъ „кундак“) [10: I28]. Руске (рускословенске) речи комбинују се и са домаћим елементима у саставу синтагми којима се изричу команде: Обучаваюћій командуе: ... Управление на средину [10: III12] или Движеніе напредъ [10: II60].

На основу изнетих примера из извора стручних војних текстова око половине 19. века, примећујемо да се утицај руске језичке компоненте у службеним текстовима војног стила може посматрати кроз два одвојена тока, која, међутим, нису међусобно супротстављена. Један ток представља континуитет рускословенске књижевнојезичке традиције, као важне компоненте славеносрпског језика, чије су црте још увек видљиво присутне у службеним војним текстовима средине 19. века. Резултат овог утицаја уочава се нарочито у лексици и ортографији. Други ток руског утицаја односи се на усвајање готових термина и сличних појмова из руског војног терминосистема. Свакако да је прихватање оваквих решења поспешивао русификовани славеносрпски контекст, који је тада још увек владао као језички норматив у администрацији и државној управи (в. 4: 29).

Тако је било у 19. веку. А како је данас?

3. Војни термини руског порекла из 19. века у великом броју су се до данас задржали у српском језику, чинећи важан слој савремене стандардне српске војне терминологије. Неки су посрбљени, неки мало модификовани, а неки су се задржали у изворном непромењеном виду.

Следећи снажан утицај руске војне терминологије на српску војну терминологију одиграо се у времену после Другог светског рата. У међувремену, српски језик је свој војни терминолошки систем обогаћивао и усвајањем термина из других европских језика, међу којима се посебно истиче утицај из француског језика. За разлику од термина преузетих из француске војне терминологије, термини из руског, као инословенског језика, подразумевају друкчије начине адаптације и усвајања у српском језику. Типолошка сродност двају језика, која подразумева и сличност лексичког инвентара, олакшала је усвајање и прилагођавање војних термина према изворној гласовној и морфемској структури: уп. бојеви према рус. боевой (5); борбена готовост према рус. боевая готовость (5); стројев према рус. строевой (5). Руски утицај на војну терминологију српског језика огледа се и у ковању српских термина према руском моделу, као нпр.: према рус. встречный „који долази у сусрет, сусретан (о борби)“ (5) могао је настати термин борба у сусрету (5), према рус. авианосец (5) могао је настати српски термин носач авиона и тд.

С друге стране, руски језик је такође прилагођавао позајмљенице из страних језика сопственом систему, па су тако неке речи, адаптиране према законима руског језика, као такве ушле у српски терминолошки систем, нпр. мањерка (из фр. manne) усвојена је додавањем руске творбене морфеме на основу речи из француског језика. Српски језик је преузео такав термин у целости из руског језика, јер творбени модел са суфиксом -ка није био стран српском књижевном језику, дакле, уклапао се у српску морфолошку и творбену парадигму.

4. Као следећи важан начин усвајања војних термина из руског језика јесте семантичко калкирање. Лексема стан се у српском језику поред општег значења „просторија или објекат за становање“ употребљава и у терминолошкој функцији „војни објекат у којем војска борави привремено или стално; објекат у војне сврхе“. Једно од основних значења руске лексеме стан је управо терминолошко значење „војнички логор“, које је забележено у руским изворима још од XVI столећа (в. 13: 199). Имајући у виду велики утицај руске војне терминологије на српску терминологију, можемо претпоставити да је ово значење лексеме стан у српском језику семантички калк, који се добро уклопио у полисемантичку структуру лексеме стан.

Као лексички еквивалент српског терминолошког значења лексеме мушица „нишан на врху пушчане цеви, предњи нишан“ у руском језику постоји лексема мушка, а у француском *mouche*. Руски еквивалент овог термина у описном речнику савременог руског језика обрађен је као посебна, хомонимна одредница (поред мушка¹ 1. „уменьш.-ласкат. к муха“ и др.), којој је додат и квалификатор спец., чиме је маркиран домен употребе ове лексеме: мушка² „небольшой выступ на передней части ствола огнестрельного оружия, служащий для прицеливания во время стрельбы“ (14, под мушка²). У речнику није наведена информација о језику из ког је преузето војно терминолошко значење, али је успостављањем посебне одреднице назначена удаљеност лексичког садржаја од садржаја општеупотребне речи мушка¹. Постојање истих терминолошких значења код еквивалентних лексема у француском, руском и српском језику упућује нас на претпоставку да се и овде ради о семантичком калку војног термина, који се у српском језику реализовао као ново терминолошко значење општеупотребне речи мушица.

Универзалност когнитивних процеса у полисемији, идући од језика до језика, утицала је на то да се извесне семантичке реализације у појединим језицима могу подударити независно од језичког контакта или утицаја једног терминолошког система на други. Стога је у већини случајева тешко утврдити примарни језик у којем се развило одређено терминолошко значење, које је посредством језичких контаката доспело у српски лексички систем (в. 12: 35). С обзиром на сличност између лексичког инвентара српског и руског језика, у многим случајевима се не може лако препознати руски терминолошки утицај на српску војну терминологију. Да би се овај проблем детаљније истражио, потребно је опсежније истраживање у којем би заједно радили стручњаци филолози и војни историчари.

ЛИТЕРАТУРА

1. Архиепископ Данило и други. Животи краљева и архиепископа српских. [приредио Даничић Ђ.]. Загреб, 1866.
2. Грујић С. Војна организација Србије. Крагујевачка Друштвена Штампарија, 1874.

3. Даничић Ђ. Рјечник из књижевних старина српских, дио I–III, у Биограду, 1863-1864.
4. Јовановић В. О неким језичким особинама војних текстова из средине 19. Века. Српски језик XVII, Београд: Филолошки факултет, 2012. С. 419-431.
5. Перишић М. Ђ. Руско-српскохрватски војни речник. Београд: Војноиздавачки завод, 1980.
6. Правила гарнизонне службе. При Правителственој Књигопечатњи, Београд, 1861.
7. Правила логорне службе. При Правителственој Књигопечатњи, Београд, 1845.
8. Правила пешачке службе, Школа баталиона, Државна књигопечатња, у Београду, 1864.
9. Правила пјшачке службе, часть трећа, при Правителственој Књигопечатњи, у Београду, 1845.
10. Правила пјшачке службе. I–III, Београд: у Правителственој Књигопечатњи, 1854.
11. Правило за одржаванђ пушака. У Државној књигопечатњи, Београд, 1866.
12. Прохорова В.Н. Русская терминология (лексико-семантическое образование). Москва: МГУ, Филологический факультет, 1996. С. 125.
13. Сороколетов Ф.П. История военной лексики в русском языке XI–XVII. Ленинград: Академия наук СССР, Институт русского языка, 1970. 370 с.
14. Толковый словарь русского языка I–IV. / Под ред. Ушаков Д.Н. Москва, 2000.
15. Турилов А.А. От Кирилла Философа до Константина Костенецкого и Василия Софийнина. Москва: ИНДРИК, 2011. 447 с.
16. Хафнер С. О речнику и фразеологији ратних описа Данила II и његовог ученика, у: Српски средњи век. Београд–Нови Сад: Завод за уџбенике и наставна средства, Вукова задужбина, Матица српска, 2001. С. 65-75.

[1] Рад је настао у оквиру пројекта 148005 Лингвистичка истраживања савременог српског језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ, који у целини финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

[2] Значај резултата које је у поменутој студији изнео Ф. П. Сорокаљетов огледа се у томе што је аутор истраживању руске војне лексике приступио из општесловенског угла, поредећи руску средњовековну војну лексику са војном лексиком других словенских језика, па тако и српском војном лексиком.

[3] Савремена команда готовс је такође према руском готовсь “воен. ... команда в знач. готовсья, будь готов” (14: под готовиться).

Эржебет Ч. ЙОНАШ (Њиредьхаза, Венгрия)

СЕМАНТИЧЕСКИЙ СИНКРЕТИЗМ ЯЗЫКА АКСЁНОВА И ЕГО ВЕНГЕРСКОГО ПЕРЕВОДА

(проблемы перевода романа «Вольтерянцы и вольтерянки»)

Аннотация. Социокультурные факторы имеют важную роль в стилистике. В зависимости от речевой ситуации эти факторы влияют на языковой потенциал, определяют его. Имеются в виду фоновые знания, рамки, выделение, среди которых проходит коммуникативная интеракция. То есть социокультурные факторы влияют на активные зоны стилистических функций коммуникации между автором оригинала и переводчиком в активизации стилистического потенциала в процессе восприятия текста.

Absztrakt. A szocio-kulturális tényezőknek a stilisztikában összetett szerepe van. Ezek a tényezők a beszédshituációtól függően befolyásolják, megszabják a nyelv stilisztikai potenciálját. Ez azokat a háttereket, kiemeléseket, kereteket jelenti, amelyek között a kommunikatív interakció létrejön. Más szóval megfogalmazva a szocio-kulturális tényezők a stilisztikai funkciók aktív zónáira hatnak az eredeti szöveg és a fordító között, amikor a befogadás folyamatában a stilisztikai potenciál működésbe lép.